

Considerații cu privire la statutul politic al Bistriței în secolele XIII — XV

Gabriela Rădulescu

Istoria Bistriței medievale este una dintre cele mai interesante pagini de istorie a Transilvaniei. Orașele transilvănene s-au ridicat pe tradiția veche de civilizație și locuire de aici. Evoluția și puterea lor e firesc legată de înflorirea comerțului și meșteșugului, dezvoltarea vieții citadine fiind reflexul unui anumit stadiu al forțelor politice la nivelul modului de producție feudal. E o coordonată a unui peisaj coerent, nu numai în contextul transilvan, ci în tot spațiul românesc. Particularitățile vieții citadine în Transilvania nu pun în evidență un tablou rupt de dezvoltarea orașelor din afara arcului carpatic. Dealtfel, evoluția orașelor transilvănene trebuie analizată luând în considerare și aspectul permanentelor relații ale acestora cu Moldova și Muntenia. Semnificația acestor relații este deosebită în contextul devenirii unitare a românilor în spațiul carpato-dunărean, iar exemplul Bistriței medievale e grăitor în acest sens.

Vechile orașe medievale din Transilvania s-au dezvoltat pe măsura conturării structurii feudale, pe măsura organizării administrative și politice a teritoriului transilvan, unele s-au devenit chiar centre politice în fruntea comitatelor, districte-lor, 'scaunelor. Astfel de exemple sînt numeroase : Alba-Iulia, Arad, Bistrița, Brașov.¹

Inițial Bistrița s-a dezvoltat în jurul bisericii Sf. Nicolae, iar în partea de nord-est a orașului a existat o fortificație poligonală, în mijloc cu un donjon, turnul croitorilor de mai tîrziu.² Primele fortificații pot fi cu probabilitate datate în secolul al XIII-lea.

¹ St. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, II, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1971, p. 167.

² *Ibidem*, p. 179 ; O. Dahinten, *Beitrage zur Baugeschichte der Stadt Bistritz*, in *Archiv des Vereins*, L. 1944, p. 315.

Secolul al XIII-lea este de altfel și martorul primelor atestări documentare.

Regiunea Bistriței a fost colonizată cu germani în a doua jumătate a secolului al XII-lea și la începutul secolului al XIII-lea, aceștia fiind aduși de regele Ungariei, Geza al II-lea, din Valea Rinului, a Mosellei și din Saxonia. Teritoriul pe care se stabilesc e teritoriul regesc — *fundus regius*³ și prin natura juridică a acestei relații regele era proprietar exclusiv al acestui teritoriu. Uzufructul era dat coloniștilor. Aceștia au beneficiat de o serie de privilegii. Nu au fost colonizați aici pe un teritoriu pustiu ci pe un loc populat.

Ținutul a purtat inițial numele de Nosen. Bistriței i s-a spus Nosa,⁴ iar prima atestare documentară pare a fi din anul 1222 când e menționat un comite de Bistrița.⁵

Începînd din veacul al XII-lea regalitatea maghiară procedează la organizarea administrativă a teritoriului transilvan, prin împărțirea în comitate, districte, scaune. Inițial Bistrița e inclusă în comitatul Dăbîca.⁶

În secolul al XIII-lea mențiunile documentare sînt încă sporadice. În vremea regelui Bela al IV-lea este amintit un anume Andreas, meșter din Bistrița, în împrejurările în care regele a acordat o serie de privilegii comerciale negustorilor venețieni,⁷ iar în 1250 un document menționează opidul Nosa, afirmînd despre el că a suferit mari pierderi în oameni în momentul invaziei tătară din 1241. Nosa este menționată acum printre cele mai de seamă orașe ardelenе: Dej, Cluj, Oradea, Sibiu, Rodna. Era deja socotită tîrg: „in oppido quod Nosa vocatur”.⁸

În 1243 este amintit teritoriul învecinat al Bistriței (Bistrițyal).⁹ Bistrița este un toponim de origine slavă. Cînd la sfîrșitul secolului al XII-lea așa cum s-a amintit aici au fost colonizați sașii, slavii fuseseră deja asimilați de mediul romanic autohton, astfel că, numele orașului a fost deci transmis de o populație românească.¹⁰

Numită de izvoare *oppidum*, *civitas*, așezarea trebuie să fi fost importantă din punct de vedere economic, iar din punc-

³ Frumă, Problema universității săsești și a instituțiilor celor șapte juzi, Cartea românească, Sibiu, 1935, p. 10-11.

⁴ Bocă, Vechimea documentară a localităților din județul Bistrița-Năsăud în secolele XIII-XIV, în File de istorie, 1971, p. 89; Șt. Pascu, op. cit., p. 142; Gy. Györffy, Az Árpád-kori magyarorszag torteneti foldrajza, Budapesta, 1962, p. 563-564.

⁵ Șt. Pascu, Din trecutul istoric al orașului Bistrița, în File de istorie, 1971, p. 20; O. Schotten, op. cit., p. 314.

⁶ Gy. Györffy, op. cit., p. 563-564.

⁷ Bocă, op. cit., p. 89; Gy. Györffy, op. cit., p. 557-560.

⁸ Șt. A. Sacerdoțeanu, Marea invazie tătară și sud-estul european, București, 1933.

⁹ Bocă, op. cit., p. 89; Gy. Györffy, op. cit., p. 557-560.

¹⁰ Șt. Pascu, Din trecutul istoric al orașului Bistrița, p. 11; V. Motagna, Articole și documente - contribuții la istoria românilor din V. XIII-XVI, Cluj, 1923, p. 13; A. Bunea: Cercetare de istoria românilor pînă la 1382, p. 114.

tul de vedere al statutului juridic și politic, faptul acesta nu putea rămâne fără urmări. Este evident că însemnătatea economică, și nu numai economică, a așezării este sesizată foarte repede. Aceasta deoarece are o poziție geografică favorabilă, fiind pe un vad spre Moldova. Faptul nu e lipsit de importanță dacă luăm în considerare împrejurarea că Moldova s-a integrat acum în sistemul marilor itinerarii comerciale continentale, integrare ce se conturează pînă în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, cînd devine o parte a drumului ce lega Europa centrală și Marea Baltică cu Dunărea de jos și de aici cu Orientul.¹¹ Bistrița era o deschidere spre acest vad de peste Carpați, dar și o legătură a Transilvaniei cu Moldova. Relațiile strînse ale Bistriței cu Moldova vor fi o permanență în tot evul mediu, marcînd profund pulsul vieții orașului.

Bistrița a devenit repede tîrg. Invazia tătaro-mongolă din 1241 a atras după sine multe pierderi și suferințe pentru oraș. Așa s-a întîmplat și cu Rodna dealtfel, căci ambele s-au aflat pe unul din drumurile tătarilor. O coloană a năvălitorilor s-a îndreptat pe aici spre Cîmpia Tisei unde pe riul Sajo a avut loc lupta din aprilie 1241 cu armata regelui Bela al IV-lea.¹² Acele împrejurări au fost o lecție aspră pentru cei care s-au aflat în calea năvălirii. Chiar canonicul orădean Rogerius afirmă că după retragerea tătarilor s-au construit multe cetăți. Aceasta s-a întîmplat într-adevăr la scurt timp după momentul 1241. Sistemul vechi al fortificațiilor din pămînt și lemn — prezent în toate țările române — s-a dovedit acum ineficient.¹³

În a doua jumătate a secolului al XIII-lea, după năvălirea tătarilor și în contextul anarhiei feudale din regatul Ungariei, o serie de așezări și-au construit fortificații de piatră: Săsciori, Gîrbova, Sebeșeni (județul Alba), Orlat, Rășinari, Avrig (județul Sibiu), Rîșnov (județul Brașov), Bistrița, Rodna.¹⁴ Se pot menționa și o serie de turnuri întărite iar printre acestea și cel de la Bistrița din 1266.¹⁵ În ceea ce privește cetatea Bistriței de pe „Burg”,¹⁶ potrivit materialului arheologic care este unitar, ea se poate data în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. De reținut că aici, pe podeaua unei încăperi a fost descoperită o monedă de argint de la Ștefan al V-lea (1272).¹⁷

11. Șerban Papacostea, *Politica comercială a Țării Românești și Moldovei în sec. XIV–XVI*, în *Studii și materiale de istorie medie*, X, 1983, p. 35.

12. Șt. Pascu, *Din trecutul istoric al orașului Bistrița*, p. 13.

13. Gh. Anghel, *Tipologia cetăților medievale*, în *Apulum*, XIX, 1961, p. 152.

14. *ibidem*.

15. Șt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, II, p. 261.

16. E menționată de I. Marțian, A.E., XXIII, 1903; M. Roska, *Rep.*, p. 38, nr. 93; A. Berger, *Die Huniadyburg in Bistritz*, în *Nosner Gabe, Bistrița*, 1928, p. 3–24; Șt. Dănilă, *Contribuția la cunoașterea unor cetăți din nord-estul Transilvaniei*, în *File de istorie*, 41, 1972, p. 70.

17. *ibidem*, p. 70–71.

După invazia tătarilor, orașul a avut nevoie de o perioadă de timp pentru a se reface.

În ceea ce privește statutul politic al orașului la începuturile sale, trebuie să menționăm aici documentul din 1264¹⁸ care precizează că Bistrița făcea acum parte din posesiunile reginei Ungariei. La 16 iulie 1264, Papa Urban al IV-lea scrie lui Ștefan, fiul lui Bela al IV-lea, regele Ungariei, să restituie mamei sale satele și ținuturile Bistrița, Rodna, Jelna și Crai-nimăt.

În 1274 în fruntea Bistriței s-a aflat magistrul Paul care era și comite de Rodna.¹⁹ Documentele, deși sporadice, ilustrează faptul că la sfârșitul secolului al XIII-lea, orașul e în atenția autorității centrale, interesată în prosperitatea lui: în 1286 regele Ladislau al IV-lea scutește de două treimi din dări pe locuitorii Bistriței²⁰, reîntărind apoi acest privilegiu în 1290²¹. În anul 1291, privilegiul amintit va fi reconfirmat de regele Andrei al III-lea.²² Scutirile amintite se datorau faptului că orașul fusese din nou pustiit de tătari. Visteria regală fiind însă atentă la încasarea dărilor; în 1287, arhiepiscopul de Strigoniu însărcinează pe Petru, episcopul Transilvaniei, să dea ajutor slujbașilor reginei Elisabeta la încasarea veniturilor ei din ținutul Bistriței.²³

Începînd cu a doua jumătate a secolului al XIII-lea sensul devenirii Bistriței e tot mai clar. Ea este de acum oraș și putem vorbi de existența unui patriciat aici, căci documentele sînt edificatoare în acest sens. Juridic și administrativ orașul e condus acum după dreptul de la Magdeburg.²⁴ Funcția de jude local e ereditară. Se cristalizează în acest context o categorie socială ce beneficia de anume privilegii, deținea o sumă de prerogative politice, iar din punct de vedere economic e înzestrată cu însemnate bunuri: locuri de case și pămînturi agricole etc.²⁵

Încă în perioada colonizării, această categorie *greavii* — au jucat un rol important administrativ, fiscal, judecătoresc și militar. Patriciatul acesta provenit din rîndul greavilor este un *patriciat primar*. Existența lui e firească în contextul evoluției economice a orașului la începuturile lui. Inițial viața sa economică are un caracter precumpănitor agrar. Dealtfel puterea greavilor se întemeiază cu precădere pe proprietatea imobilă, mai ales funciară. În a doua jumătate a secolului al XIII-lea greavii nu mai procedează doar la fructificarea

18 DIR, veacul XIII, vol. II, C. Transilvania, p. 69.

19 Ibidem, p. 163.

20 Ibidem, p. 279; Al. Berger, *Urkunden — Regesten aus dem alter Bistritz Archive V. 1203 bis 1490*, in *Programm des evangelischen Obergymnasiums zu Bistritz*, 1893, doc. 6.

21 Ibidem, doc. 7; DIR, veacul XIII, vol. II, C. Transilvania, p. 322.

23 DIR, veacul XIII, vol. II, C. Transilvania, p. 289.

24 K.G. Gundisch, *Patriciatul orășenesc al Bistriței*, in *File de istorie*, IV, 1976, p. 148.

25 Ibidem.

proprietății funciare și — semnificativ pentru marca de oraș a așezării — își plasează veniturile în minerit, meșteșuguri, comerț.²⁶

Analizînd statutul politic al orașului în acest moment, trebuie să menționăm că pe măsură ce el va fi mai puternic din punct de vedere economic se va manifesta mai dornic de autonomie.

Regalitatea intuind orașele ca importante pîrghii economice și politice ale autorității centrale va urmări deci atent evoluția Bistriței. Acesta este sensul documentului din 1291, menționat anterior.

Documentele de la începutul veacului al XIV-lea care pomenesc orașul, oglindesc fragmentar statutul politic al acestuia. Se profilează acum un conflict de autoritate care treptat va lua amploare și care implică regalitatea maghiară, nobilimea, precum și orașul, care tinde, așa cum se va vedea, a-și făuri un statut autonom. Prerogativele regalității care își exercită autoritatea asupra ținutului decurg din aceea că de timpuriu acesta a fost un apanaj al reginelor Ungariei, sub autoritatea lor aflîndu-se și dregătorul orașului și al provinciei.²⁷

Înfățișînd etapele cristalizării statutului autonom al Bistriței trebuie să subliniem că tuturor orașelor medievale europene le este caracteristică în prima fază a dezvoltării lor lupta pentru autonomie.

Voievodatul transilvan își manifestă la rîndu-i tendințele de autonomie prin guvernarea aproape suverană a voievodului Ladislau Kán. Puterea acestuia va fi mult mai mare în timpul crizei dinastice din Ungaria, în momentul în care coroana e obiectul disputei dintre Otto de Bavaria și Carol Robert. Deși Otto de Bavaria se înscăunează rege, papa atribuie coroana lui Carol Robert. Otto de Bavaria e excomunicat ca dealtfel și voievodul rebel al Transilvaniei.²⁸

Bistrițenii încep acum a face politică și în 1307 Otto de Bavaria sosește la Bistrița.²⁹ Carol Robert e ales de dietă rege, iar în aprilie 1310 Ladislau Kán renunță la opoziție obligîndu-se să restituie bunurile regești, printre care minele de argint de la Rodna, comitatul Bistriței.³⁰

Pe fundalul luptei dintre voievodul Ladislau Kán și Carol Robert documentele menționează numele greavului Ioan, fiul

26 Ibidem, p. 149 ; Șt. Pascu, S. Goldenberg, *Despre orașele medievale*, în *Anuarul Institutului de istorie și arh.*, Cluj, 1971, p. 34.

27 M. Holban, *Pe marginea unor documente din vremea angevinilor*, în *Omagiul lui Constantin*, Iași, București, 1965, p. 229.

28 I. Moga, *Voievodatul Transilvaniei*, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, X, 1945, Sibiu, p. 79.

29 N. Iorga, *Documente românești în orhivele Bistriței*, I, București, 1899, p. III ; Zimmermann — Werner, *Urkundenbuch*, I, p. 273—274.

30 I. Moga, *op. cit.*, p. 79 ; Zimmermann — Werner, *op. cit.*, p. 295—296.

lui Geubul din Bistrița.³¹ El e partizan al regelui și îl susține împotriva voievodului rebel. Pentru meritele sale regele anagevin îi dăruiește în anul 1311 moșia Pettendorf.³² Faptul l-a adus în conflict cu locuitorii comunei învecinate Iad (Livezile), un conflict care va dura câteva decenii. Anul 1324 adaugă elemente noi conflictului de autoritate din regatul angevin și voievodatul transilvan : este anul mișcării sașilor desfășurată în sudul Transilvaniei sub conducerea greavului Henning din Petrești.³³ Bistrița în acest context socotește că e util să se ralieze mișcării ce urmărea subminarea autorității regelui angevin. Partizantul acestuia, Ioan, fiul lui Geubul este ucis în aceste împrejurări. Un document datat 1325—29 ianuarie 8, emis de voievodul Transilvaniei, Toma, cere locuitorilor din Bistrița să ia măsuri împotriva ucigașilor lui Ioan.³⁴

Evenimentele acestea nu rămân fără urmări asupra statutului politic al orașului. În anii care au urmat răzvrătirii, ținutul obține o serie de libertăți.³⁵

Statutul politic al orașului se definitivează în conjunctura aceasta prin documentul din 29 decembrie 1330³⁶ emis de regina Elisabeta. Actul conferă cetățenilor și oaspeților din Bistrița dreptul de a nu fi judecați de nici un judecător al regatului ci doar de regină, de comitele de Bistrița și de judele orășensc „ales de ei dimpreună și din mijlocul lor“. Ca prim for judecătoresc-administrativ se instituie deci funcția de jude. Comitele Bistriței e numit de regină. Orașul și locuitorii săi alcătuiesc acum „universitas civium et hospitum“.

Prin acest privilegiu orășenimea bistrițeană cîștigă un plus de autonomie. Drepturile administrative și jurisdicția proprie conferă orașului o poziție ce-i va favoriza evoluția viitoare. Locul orașului în peisajul economic transilvan al acestui secol se întrevide și din faptul că privilegiul din 1330 acordă orășenilor din Bistrița și dreptul de liberă trecere cu bunurile și mărfurile lor prin Transilvania și Ungaria.

Statutul orașului pe făgașul început prin privilegiul amintit nu s-a cristalizat fără stări de tensiune, fără conflicte. Puterea este de pildă refractară la eventualele încercări de uzurpare a dreptului de danie socotit apanajul ei. Conflictul amintit în legătură cu moșia Pettendorf e sugestiv în acest sens. Astfel, în martie 1331³⁷, Toma, voievodul Transilvaniei și comite de Solnoc aduce la cunoștință regelui Carol Robert că la adunarea ținută la Turda, Ioan, fiul lui Ioan din Bistrița „ridi-

31 K. G. Gundisch, *op. cit.*, p. 150.

32 *Ibidem* ; Zimmermann — Werner, *Urkundenbuch*, I, p. 299.

33 St. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I, p. 250.

34 Zimmermann — Werner, *op. cit.*, p. 390.

35 K. G. Gundisch, *op. cit.*, p. 150.

36 Al. Berger, *Regeste* . . . , doc. 14 ; Zimmermann — Werner, *op. cit.*, I, p. 437, nr. 478 ; N. Iorga, *op. cit.*, p. III.

37 *DIR.*, C, *Transilvania*, III, *veacul XIV*, doc. XIV ; Zimmermann — Werner *op. cit.*, I, p. 441.

cîndu-se din mijlocul nobililor“ înfățișînd scrisorile și privi-
legiile regelui prin care i se dăruia pe veci moșia numită
Pettendorf reclama că magistrul Toma, comite de Bistrița
„vrea să o hotărînicească și să o dea în stăpînirea oamenilor
din Bistrița“. Nobilii l-au oprit pe magistrul Toma de la aceas-
ta. În eventualitatea în care totuși magistrul va voi să hotărî-
nicească moșia, pricina trebuie adusă — spun nobilii — „nu
înaintea regelui ci înaintea noastră“ — Argumentul e că mo-
șia Pettendorf se află printre moșiile lor — *ipsorum* —, ale
nobililor.

Disputa are ca obiect în principiu — dincolo de cazul
concret adus înaintea adunării de la Turda — problema com-
petenței instanțelor de judecată : nobilimea sau regele. Adu-
narea de la Turda își afirmă ea competența de a judeca res-
pectiva pricină care va fi deci adusă înaintea lor și nu înain-
tea regelui.

Carol Robert e din nou înștiințat despre pricina lui Ioan
de Bistrița, dar o expediție militară determină amînarea prici-
nilor tuturor locuitorilor, inclusiv a celei lui Ioan de Bistrița,
pentru a 15-a zi de la lăsarea la vatră a oastei.³⁸

Litigiul nu era rezolvat nici în iulie 1331 cînd printr-o
scrisoare trimisă la Bistrița, magistrul Toma îl înștiințează pe
Carol Robert că a fixat soroc de înfățișare înaintea regelui.³⁹

Tendințele centrifuge ale nobilimii transilvănene se ma-
nifestă deci acum, cînd ea nu dorește să țină seama de actul
reginei din 1330. Continuă să susțină competența cîrmuirii și
jurisdicției voievodului.⁴⁰

În 1332, din Oradea, la 6 octombrie, regele adresează o
scrisoare bistrițenilor și locuitorilor satului Iad (Livezile) ce-
rîndu-le să înceteze folosirea abuzivă a moșiei Pettendorf în
dauna lui Ioan de Bistrița „și dacă i-ați adus unele vătămări
sau daune pomenitului Ioan în această culegere a folosințe-
lor zisei moșii, trebuie să-i acoperiți aceste pagube și să-i dați
și să-i faceți despăgubire“ ...⁴¹ Împotrivirea locuitorilor este
vehementă și sistematică. Cu toată insistența regelui, Ioan de
Bistrița nu este pus deplin în drepturile sale asupra moșiei
Pettendorf. Regele însuși recunoaște nesupunerea la porunci-
le sale privitoare la această pricină. Uneori iritarea sa răzba-
te clar iar poruncile către bistrițeni și către locuitorii satului
Iad (Livezile) sînt însoțite de amenințări. În 1334 situația era
neschimbătă și regele însuși intervine de două ori.⁴²

38 DIR, C, Transilvania, veacul XIV, p. 9, doc. 34 ; Zimmermann — Werner, op. cit., I, p. 442.
39 DIR, C, Transilvania, veacul XIV, III, p. 27, doc. 34 ; Zimmermann — Werner op. cit., I,
p. 445-446.

40 M. Holban, op. cit., p. 230.

41 DIR, C, Transilvania, veacul XIV, III, p. 280, doc. 111 ; Hurmuzaki — Densușianu, 1/2 p. 4,
doc. 4.

42 DIR, C, Transilvania, veacul XIV, III, p. 313, doc. 170 ; ibidem, 320, doc. 183 ; Zimmermann
— Werner, op. cit., I, p. 459.

Libertățile orășenești pe cale de a fi dobândite și pe cale de a se consolida au fost uneori eclipsate de momente de guvernare autoritară. Sub comitele Andrei Lakfi, fiul fostului comite al secuilor și de Bistrița Ladislau, din anii 1333—1337 orașul trece printr-o astfel de guvernare.⁴³

Cuînd bistrițenii vor interveni la rege solicitînd acordarea unui privilegiu care urma să întărească autonomia orașului, să-i favorizeze prosperitatea economică și să creeze cadrul juridic și administrativ compatibil cu însemnătatea și puterea sa.⁴⁴

Regele Ungariei Ludovic a acordat Bistriței prin actul din 24 aprilie 1353⁴⁵ dreptul de a ține un târg în fiecare an cu totul liber „scos de sub orice drept de judecată și putere a oricărui magnat și baroni”... și „îndeosebi a voievodului Transilvaniei sau a locuitorilor săi”... Documentul precizează că târgul organizat la Bistrița va fi după „felul, obiceiul și libertatea târgului anual ce se ține la Buda”... Târgul se va ține între 24 august și 7 septembrie. La mijlocul secolului al XIV-lea Bistrița este un oraș ce-și găsisese și vocația comerțului. Nimeni nu are acum posibilitate de a percepe vreo vamă în oraș de la negustorii veniți de pretutindeni la acest iarmaroc în perioada organizării târgului. Semnificativă este mențiunea pe care documentul o înserează privitor la „toate pricinile ce se vor sta în acel iarmaroc”. Rezolvarea lor era de competența juraților orașului. Privilegiile acestea au contribuit neîndoielnic la dezvoltarea relațiilor comerciale și la prosperitatea negusturilor bistrițeni. Implicit, actul acesta reflecta și o anumită tendință vis à vis de statutul politic al orașului. La 12 august 1364⁴⁶ regele Ludovic I a întărit cu noua sa pecete actul din 24 aprilie 1353.

Procesul de statornicire a libertăților orășenești a fost dificil și sinuos. În 1366 regele se afla la Bistrița,⁴⁷ unde orășenii îi solicitau acum rezolvarea unei probleme stringente pentru ei: vor a-și alege dregătorii anuali ei înșiși. Reglementarea statutului politic al orașului era necesară pentru a ordona astfel și perceperea dărilor regești. La 17 august 1366 cetățenilor și oaspeților, locuitorilor orașului Bistrița și ai satelor aparținătoare, li se stabilește modul în care să-și aleagă din rîndul lor judele și jurații, dreptul comitelui de a judeca diverse și apoi în caz de nevoie judecarea lor în continuare la Sibiu, ca primă instanță de apel. Astfel sînt obținute acum

43 M. Holban, *op. cit.*, p. 231.

44 *Ibidem*, p. 232; N. Iorga, *op. cit.*, p. III.

45 D.R.H., C, *Transilvania*, X, p. 205, doc. 187; N. Iorga, *op. cit.*, p. III.

46 D.R.H., C, *Transilvania*, X, p. 318, doc. 311.

47 M. Holban, *op. cit.*, p. 232.

drepturile pe care le aveau sibienii ⁴⁸, fiind întărite și confirmate libertățile obținute deja în 1330.

În secolele XIV—XV cele mai importante dintre orașele transilvănene (Cluj, Brașov, Sibiu, Bistrița) au dobândit pe rînd statut de orașe libere regești, ceea ce însemna acordarea în beneficiul acestora a unor importante libertăți economice și instituționale. Ele urmau să contribuie la echilibrarea visiterii regești și trebuiau să fie un aliat important al puterii centrale în contra tendințelor centrifuge manifestate de marea nobilime.⁴⁹ E firesc ca ele să devină treptat o „stare politică”. Dealtfel, în contextul acestei puteri centrale e interesată în creșterea numărului populației urbane.

Obținînd „libertatea sibiană” Bistrița va dispune de însemnele caracteristice unui oraș liber : stemă și pecete proprie.

Statutul orașului este reflex al puterii sale economice și în acest sens trebuie să remarcăm că meșteșugurile s-au dezvoltat de timpuriu la Bistrița. Treptat s-au constituit bresle cu statute proprii. Mențiunea cea mai veche despre o asociație a unor meșteșugari bistrițeni datează din 1367 cînd aceștia obțin un privilegiu pentru reglementarea activității lor.⁵⁰ Cel mai vechi statut al unei bresle bistrițene este acela al curelarilor în a doua jumătate a secolului al XIV-lea,⁵¹ fiind un regulament foarte asemănător cu statutele din Sibiu, Sighișoara, Sebeș, Orăștie statornicit în 1377.⁵²

Începînd cu veacul al XV-lea vor fi bine cunoscute relațiile comerciale ale Bistriței cu Moldova.⁵³ Inițial ele au fost relații sporadice. Vadul comercial s-a statornicit treptat, treptat s-a creat și sistemul juridic care într-un cadru oficializat a reglementat schimburile cu Moldova. Astfel, printre primele acte menite să reglementeze comerțul cu Moldova trebuie să amintim privilegiul acordat în 1408⁵⁴ negustorilor lioveni de Alexandru cel Bun, în care sînt incluse și clauze referitoare la sistemul relațiilor vamale cu Bistrița. Peisajul e coerent, și nu este lipsit de interes să menționăm că și brașovenii obțin cel dintîi privilegiu comercial în Moldova în vremea lui Alexandru cel Bun, iar Țara Românească se integrează și ea acestor relații cînd negoțul cu Brașovul e reglementat prin documentul din ianuarie 1368⁵⁵ și prin privilegiul acordat de Mircea în 1413.⁵⁶

48 N. Iorga, op. cit., p. III ; Zimmermann — Werner, op. cit., II, p. 249.

49 St. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, III, p. 168—169.

50 Idem., *Din trecutul istoric al orașului Bistria*, p. 15—16.

51 Ibidem.

52 Ibidem.

53 N. Iorga, op. cit., p. IV.

54 O. Monoranu, Emil I. Emandi, *Unele aspecte ale relațiilor comerciale dintre Bistrița și ținutul Sucevei în evul mediu*, în *Suceava, Anuarul Muzeului Județean*, 1978, V, p. 257.

55 D.R.H., D, I, doc. 46, p. 86—87 ; Hurmuzaki, XV/1, p. 1—2.

56 Șerban Papacostea, op. cit., p. 17 ; D.R.H., D, I, doc. 120 și 121, p. 197—200.

Drumul care lega Bistrița de Moldova a devenit o arteră circulată permanent, unul din miile de fire ale unității insepărabile a provinciilor românești, este drumul Suhardului care trecea de la Bistrița la Rodna peste Munții Suhardului pe Valea Bistriței spre Dorna. Dealtfel, încă din veacul al XIII-lea un drum lega Bistrița și Rodna, prin Moldova, de Halici și prin el de emporiile din sudul Rusiei,⁵⁷ iar despre aceste legături avem tot mai multe informații pe măsura consolidării statului feudal Moldova.

Vama de hotar era percepută la Rodna (*tricesima* percepută la hotar era încasată de voievodul Transilvaniei iar negustorii moldoveni mai plăteau la Bistrița *vigesima*)⁵⁸.

În iulie 1412 voievodul Stibor se afla la Bistrița și judele orașului, Andrei, i se plînge că un vameș al Rodnei schimba-se vechile reglementări ale vămilor percepute aici și faptul a avut urmări nefaste sărăcind orașul. Cu acest prilej, într-un act emis în vara aceluiași an,⁵⁹ voievodul Stibor completează mai amănunțit privilegiul acordat de Alexandrul cel Bun fixînd pentru mărfurile venite din Moldova la Bistrița taxe vamale după sistemul de la Bran și Runcăr.⁶⁰ Vama de la Rodna e veche și semnificativ, documentul din 1412 vorbește despre faptul că ea funcționa „tempore ab antiquo“.

La începutul secolului al XV-lea orașul era și mai puternic din punct de vedere economic. Minele de la Rodna ajung acum în stăpînirea bistrițenilor, după ce regele Sigismund dojenează Valea Rodnei lui Petru Kretschmer.⁶¹

Evoluția economică va determina mutații în structurile sociale: un patriciat nou, preocupat de activități lucrative, de meșteșuguri, comerț, minerit devine treptat o forță politică, care reușește începînd cu sfîrșitul secolului al XIV-lea să acapareze puterea.⁶²

În 1405 așezarea e înălțată la rangul de oraș liber regesc fiind condusă de un jude și 12 jurați aleși anual.⁶³ Aceștia formează sfatul orașului (*consulatus*), avînd atribuții financiare, administrative și juridice în oraș și district.⁶⁴ Nu este lipsit de importanță să menționăm că în 1405 și Clujul obținuse acest statut, iar interesul autorității centrale de a-și apropia orașele se vedește și prin aceea că în 1409 Bistrița beneficia de dreptul de a se înconjura cu ziduri ca și alte orașe transilvane: Cluj, Sibiu, Brașovul.⁶⁵

⁵⁷ Serban Papacoste, *op. cit.*, p. 37.

⁵⁸ O. Monoranu, Emil. I. Emendi, *op. cit.*, p. 257.

⁵⁹ D.R.H., D, I, p. 189, doc. 117; Arh. St. Cluj-Napoca, Fond Primăria Orașului Bistrița, anul 1412, nr. 15.

⁶⁰ N. Iorga, *op. cit.*, p. IV; O. Monoranu, Emil. I. Emendi, *op. cit.*, p. 257.

⁶¹ K. G. Gundisch, *op. cit.*, p. 162.

⁶² St. Pascu, în *Nouvele reuve d'histoire*, tom. 1. 1962, p. 25.

⁶³ *Idem.*, *Voievodul Transilvaniei*, III, p. 224-226.

⁶⁴ *Ibidem.*

⁶⁵ St. Pascu, *Din trecutul istoric al orașului Bistrița*, p. 17.

În vremea regelui Sigismund și a voievodului Stibor „se acordă privilegii pentru cei ce se vor așeza în oraș și pe domeniul lui, se asigură orășenilor folosirea apelor Bistriței, se iau sub protecție regală cărăușii care merg la Baia Mare și aiurea, se opresc abuzuri... se confirmă liber alegerea judeului“ ...⁶⁶

Privilegiile bistrițenilor sînt sporite și mai mult de Iancu de Hunedoara. Pînă atunci însă, în raporturile dintre oraș și regalitate intervin și momente de tensiune, bistrițenii asistă cu îngrijorare la imixtiunea regalității în zona de influență a orașului. Astfel că, în 1439 regina Elisabeta dăruiește lui Desideriu de Losoncz unele posesiuni în districtul Bistriței,⁶⁷ iar în 1440 zălogește lui Gregoriu de Bethlen unele posesiuni în același district al Bistriței,⁶⁸ poruncind apoi locuitorilor din Târbuiu, Dumitra și Slătinița predarea veniturilor regale către acel Gregoriu de Bethlen.⁶⁹

Imixtiunea regalității pare bistrițenilor cu atît mai gravă acum, cu cît are ca obiect chiar Valea Rodnei. Dealtfel, e de subliniat faptul că un document emis deja în 1412 — este și anul amintitei plîngerii adresate de bistrițeni voievodului Stibor cu privire de la Rodna — dă bistrițenilor și locuitorilor din ținutul Bistriței dreptul de pescuit pe Someș. Documentele probează deci intenția magistratului bistrițean de a stăpîni Rodna.⁷⁰

Orice intenție de a transforma Valea Rodnei în feud e privită cu reticiență de bistrițeni, fapt dovedit și de episodul din 1440 cînd fiica lui Sigismund de Luxemburg, dorind să-și cîștige aderenți în lupta cu Vladislav I (1440—1444) dăruiește Rodna lui Ștefan Iakch de Kusal,⁷¹ fost comite al secuilor.

Bistrițenii adresează plîngerii regelui Vladislav, deși așa cum am văzut, constituirea feudelor prin danie regală în ținutul Bistriței nu e un fapt ieșit din comun, cu toată opoziția și temerile orășenești. În 1442, spre a-și apropia orașul regele Vladislav abrogă toate donațiile făcute în dauna districtului Bistrița de el și de regina Elisabeta.⁷² Fluctuațiile poziției autorității centrale față de oraș sînt însă evident și în funcție de conjunctura de moment.

În 1453 Iancu de Hunedoara primește orașul și districtul Bistrița fiind investit cu demnitatea de comite perpetuu al Bistriței.⁷³ Legat de raporturile sale cu bistrițenii trebuie să

66 N. Iorga, *op. cit.*, p. IV.

67 Zimmerman — Werner *op. cit.*, V, doc. 2361.

68 Ibidem., doc. 2368 și 2369.

69 Ibidem., doc. 2373.

70 V. Motogan, *op. cit.*, p. 18.

71 Zimmerman — Werner, *op. cit.*, V, doc. 2365 ; Hurmuzaki, II/2, p. 23.

72 Al. Berger, *Regeste*, doc. la data de 29 iunie 1442 ; Zimmerman — Werner, *op. cit.*, V, doc. 2438.

73 N. Iorga, *op. cit.* p. V.

menționăm că aceștia îl cunoșteau ca pe un om drept și corect.⁷⁴

Din Viena, la 3 aprilie 1453, regele a autorizat instalarea lui, dînd dispoziție capitolului din Alba Iulia să participe la punerea lui Iancu de Hunedoara în posesia orașului și a districtului Bistrița⁷⁵ (în iulie 1453 capitolului din Alba confirmă că acesta a fost pus în posesia orașului).

Printr-un act emis la Bistrița în 22 iulie 1453 Iancu de Hunedoara întărește drepturile și îndatoririle locuitorilor din Bistrița.⁷⁶ Orașul beneficiază de statutul de oraș liber („perpetuam libertatem donandam et confederandam“) putîndu-se bucura de toate prerogativele anterioare („...in omnibus libertatibus et gratiarum preaerogativis“...), cu dreptul de a participa la adunările anuale ale celor 7 scaune săsești și la cele nobiliare (in colloquium tractatus et congregationes septem sedium saxonicalium et nobilium“. Vechile privilegii ale orașului privitoare la jurisdicție, oaste, dări sînt confirmate și întărite, permițîndu-i-se steag propriu și sigiliu precum și dreptul de apel la Sibiu. Sînt fixate, de asemenea, și îndatoririle bănești ale orașului. O serie de documente atestă apoi participarea magistraților orașului și districtului la adunările Dietei transilvane.⁷⁷

Natura relațiilor orașului cu Iancu de Hunedoara e pusă în lumină și de maniera în care acesta reglementează raporturile bistrițenilor cu acei castelani instalați „in castro nostro Bistriciensis“. Documentul interzice imixtiunea lor în administrația și jurisdicția orașului, făcîndu-i evidentă strădania de a preveni neliniștea bistrițenilor cu privire la libertățile lor, neliniște datorată acelor castelani.

După moartea lui Iancu de Hunedoara în tabăra de la Belgrad, și pînă la urcarea pe tron a regelui Matei Corvin, orașul trece prin momente dificile datorită abuzurilor comise de castelani, incursiunilor și incendiilor în contextul conflictului orășenilor cu Mihail Szilagy care luase acum cetatea în primire.⁷⁸

În vremea regelui Matei Corvin, Bistrița își recapătă toate privilegiile, orașul e din nou bine tratat și traversează o perioadă de liniște și prosperitate. Astfel, în anii 1459—1489 regele Matei acordă bistrițenilor 13 privilegii prin care sînt întărite vechile lor drepturi și libertăți.⁷⁹ Această perioadă e semnificativă și din punctul de vedere al relațiilor Bistriței cu Rodna, fiind interesant de menționat că subordonarea finan-

⁷⁴ vezi Al. Berger, *Die Hunyadiburg in Bistrin*.

⁷⁵ Zimmermann — Werner *op. cit.*, doc. 2836 și doc. 2865.

⁷⁶ *Ibidem.*, doc. 2867.

⁷⁷ vezi K. G. Gundisch, *Patriciatul orășenesc*...

⁷⁸ O. Dahinten, *op. cit.*, p. 315.

⁷⁹ N. Iorga, *op. cit.*, p. VI.

ciară a Văii Rodnei este acum o realitate : ea se împlinise de fapt chiar prin documentul amintit deja din iulie 1453 — emis de Iancu de Hunedoara — iar regele Matei Corvin statornicește la rându-i aceasta printr-un act emis în 1469.⁸⁰ În 1470 reglementează stringerea dărilor la termenele obișnuite, și se iau măsuri pentru ca acei care ar vói să se stabilească în oraș și district să nu fie împiedicați să o facă, iar în anul următor bistrițenilor li se iertau unele dări pe doi ani.⁸¹

Autoritatea centrală era deci interesată în prosperitatea orașului și toate aceste măsuri trebuiau să aibă urmări asupra visteriei regatului. Regele, era, dealtfel, interesat în a-și apropia orașul în lupta sa pentru consolidarea autorității centrale.

Bistrița caută cu stăruință să-și mențină libertățile și statutul, astfel că nu întâmplător revine în discuție problema castelanilor, în sensul că, trăgînd concluzii din pilda întîmplărilor trecute, pentru a-și consolida prerogativele orășenii solicită dărîmarea cetății.⁸²

În 4 iunie 1464 regele vînduse orășenilor cetatea cu 6.000 florini aur, iar în luna august, după predarea sumei, bistrițenii intră în posesia ei. O clauză a tranzacției este ca cetatea să fie menținută în bună stare, dar după cîțiva ani bistrițenii solicită regelui Matei Corvin dărîmarea ei și întărirea orașului cu materialul folosit la construcția ei, argumentînd că e imposibil ca oamenii, fără a săraci total să poată edifica ziduri din material adus din depărtări cu bani grei... Este însă neîndoielnic că orășenii au plătit acum nu în primul rînd cetatea care le este vîndută, ci mai ales, liniștea și siguranța ce decurgea din consolidarea statutului obținut anterior.

Ridicarea zidurilor de centură ale orașului marchează, de asemenea, puterea acestuia, fiind expresia unui anume stadiu în evoluția sa economică, în evoluția statutului său și a poziției sale față de autoritatea centrală care caută să și-l apropie. Indicii valoroase cu privire la etapele construcției zidurilor orașului există în registrul de socoteli ale Bistriței care menționează de pildă că în 1487 șanțurile de apărare erau săpate. Poziția strategică a orașului îndeamnă pe Matei Corvin să urmărească atent edificarea fortificațiilor și să ia măsuri pentru a sprijini efortul orășenilor. Bistrițenii sînt scutiți de plata oricăror impozite extraordinare pe diverse termene și chiar se acordă Bistriței din veniturile ce culegea fiscul în oraș cite 200 de florini aur⁸³.

⁸⁰ Al. Berger, *Régeste...*, doc. la data de 30 septembrie 1469.

⁸¹ *Ibidem.*, doc. nr. 232, la data de 12 mai 1471.

⁸² vezi Al. Berger, *Die Hunyadiburg in Bistritz*.

⁸³ Hurmuzaki, XV/1, doc. 142, p. 82.

Anul 1475 este momentul hotărîtor al relațiilor Bistriței cu Rodna, după ce în noiembrie 1472 se confirmase **din partea** senatului și cetățenilor orașului că românii din Valea Rodnei ar fi donați (donatum fuisset) Bistriței și ca urmare percepției de dare din comitatele învecinate nu-i mai puteau supune pe acei români la plata dărilor ca iobagi ai nobilimii.

Prin actul din 3 iunie 1475,⁸⁴ Matei Corvin încorporează Rodna orașului Bistrița. Coloniștii și locuitorii din Valea Rodnei urmau să se bucure de toate privilegiile de care beneficia Bistrița, fiind evident că documentul confirma doar o **încorporare**, o unire administrativă. Faptul acesta exclude posibilitatea ca locuitorii Văii Someșului să poată fi tratați ca iobagi, deși bistrițenii au încercat să o facă, stîrnind un diferend ce va dura multă vreme, și nu e lipsit de importanță faptul că regele însuși a intervenit în cele din urmă, atrăgînd atenția prășenilor, că era un abuz să considere încorporarea Văii Rodnei drept o donație regală, la fel ca și tendința de a-i trata pe locuitorii teritoriilor încorporate ca iobagi.

Consolidîndu-și statutul în urma privilegiilor acordate de regele Matei Corvin, orașul va dobîndi și o poziție deosebită în cadrul relațiilor Transilvaniei cu Moldova (relații comerciale, dar nu numai comerciale). Domnitorii moldoveni sînt interesați și ei în comerțul cu Bistrița, astfel că privilegiile acordate de Ștefan cel Mare în martie 1458 și iulie 1460⁸⁵ prevedeau aceleași taxe vamale stabilite de Alexandru cel Bun cu excepția tuturor taxelor pentru vite care au fost mărite, iar în 1473 regele Matei Corvin dă moldovenilor voie deplină de a face comerț cu Transilvania.⁸⁶

Statutul politic al orașului se reflectă și în aceea că, el va juca un rol deosebit în relațiile politice și diplomatice cu Moldova în această perioadă: schimbul permanent de informații cu privire la situația politică, la mișcări de trupe, la eventualele invazii tătărești sau turcești, evidențiază acest lucru. Orașul va juca un rol activ în negocierile începute de Ștefan cel Mare cu transilvănenii chiar înainte de 1475, astfel că în 1473 magistrul Pavel trimis de voievodul Transilvaniei trece în Moldova pe la Bistrița.

⁸⁴ Ibidem., doc. 144, p. 83.

⁸⁵ Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I, București, 1913, p. 271; O. Monoranu, E. I. Emandi, *op. cit.*, p. 258.

⁸⁶ Hurmuzaki, XV/1, p. 80; O. Monoranu, E. I. Emandi, *op. cit.*, p. 158.